

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ЛКС
Центр

Видавництво ТОВ «ДКС-центр»

Ефективна економіка № 10, 2013

УДК 339.923

*О. І. Заяць,
аспірант, асистент кафедри міжнародного бізнесу та менеджменту,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород*

ТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ КРАЇНАМИ

*О. Zayats,
postgraduate student, assistant of department of international business and management,
State higher educational establishment «Uzhgorod National University», Uzhgorod*

THEORETICAL BASIS OF INTERNATIONAL ECONOMIC INTEGRATION IN CONDITIONS OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS AMONG COUNTRIES

У статті здійснено аналіз існуючих точок зору з теоретичних аспектів міжнародної економічної інтеграції в умовах розвитку торгівельно-економічних відносин між країнами та особливостей розвитку інтеграційних процесів.

The article analysis existing opinions about theoretic aspects of international economic integration in conditions of trade and economic relations among countries peculiarities of integration process development.

Ключові слова: *економічна інтеграція, міжнародна торгівля, міжнародна торговельно-економічна інтеграція, інтеграційний процес, теорії міжнародної економічної інтеграції.*

Keywords: *economic integration, international trade, international trade and economic integration, integration process, the theories of international economic integration.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. В даний час потреба інтеграції національних економік у світовому господарстві є глобальною закономірністю і виступає одночасно тенденцією світового розвитку та передумовою подальшої інтенсифікації процесів глобалізації.

Зазначене явище – це об'єктивна закономірність світового розвитку кінця ХХ – початку ХХІ століття. Одним з ключових факторів формування цілісної системи господарювання у світі виступає інтернаціоналізація світового господарства, а саме зближення національних економік шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів робочої сили між країнами.

Проблеми економічної інтеграції, розвитку взаємовигідних зв'язків з країнами світу, входження в міжнародні економічні відносини, пошук свого місця у вирішенні життєво важливих проблем світового розвитку – це надзвичайно актуальні проблеми, які слід враховувати будь-якій країні, розробляючи та реалізуючи свою зовнішньоекономічну політику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ. Концептуальні засади категорійного апарату міжнародної економічної інтеграції розкрито в економічних дослідженнях як вітчизняних, так й іноземних вчених економістів. Серед них варто відзначити праці українських вчених, зокрема В. Будкіна, О. Білоруса, І. Бураківського, А. Гальчинського, Б. Губського, В. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Поручника, В. Рокочої, І. Соколенка, А. Філіпенка, В. Чужикова, О. Шниркова.

ін., а також іноземних – Б. Баласса, О. Бейя, Ю. Борко, Ю. Ваннона, Дж. Вайнер, Джамаль Закарія, М. Згуровського, М. Іванюк, В. Іноземцева, К. Кругмана, Р. Купер, М. Максимової, К. Мейер, Ж. Моне, Г. Мюрдаля, Дж. Най, А. Паніч, П. Робсон, Шишкова, Р. Шумон, П. Шуканова та інші.

У публікаціях останніх років зроблено значний внесок у розвиток теоретичних засад економічної інтеграції, незважаючи на інтерес вчених економістів до вивчення проблем міжнародних інтеграційних процесів, поза увагою дослідників залишилося коло питань про дослідження теорій та підходів до формування інтеграційного об'єднання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є дослідження існуючих точок зору з теоретичних аспектів економічної інтеграції та уточнення визначення поняття «міжнародна торговельно-економічна інтеграція».

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. У міжнародних економічних відносинах термін «інтеграція» почав використовуватися, коли країни Західної Європи почали формувати наднаціональні інститути та створювати економічні співтовариства з метою забезпечення свободи торгівлі та координації економічної політики [9, с. 17].

В буквальному перекладі із латинської мови “integer” означає об'єднання. Проте слід розуміти, що буквальне визначення даного терміну значно спрощує логічний зміст економічної категорії «інтеграція». І реальна суть міжнародної економічної інтеграції на сьогодні є значно складнішою та багатограннішою.

Сам термін «економічна інтеграція» вперше з'явився недавно, широко використовувався лише з середини ХХ століття [9, с. 3] та увійшов у вжиток в працях німецьких вчених Р. Шмеда, Х. Кельзена, Д. Шиндлера. Запозичуючи термін з природничих наук та вводячи його у сферу аналізу суспільних відносин, згадані автори мали на увазі об'єднання людей, особливо держав у певну соціально-політичну цілісність. Однак досягнутий на той час рівень економічного розвитку міжнародної спільноти у сфері економічних відносин не забезпечував необхідних умов для втілення ідеї інтеграції в реальні міжнародні економічні відносинах. Проте причини та наслідки від інтеграції країн досліджувалися значно раніше. Як відштовхуватися від того, що інтеграційні економічні процеси починаються з ліквідації бар'єрів у взаємній торгівлі, та вивчення можна розглядати і через призму теорій міжнародної торгівлі.

Характерною ознакою існуючих теорій міжнародної економічної інтеграції є методологічний плюралізм, використання концептуальних напрацювань не лише економічної теорії, а й інших наук, зокрема, історії, політології, культурології. Це зумовлено багатогранністю самого поняття інтеграція, яке поєднує в собі економічний, політичний, культурний та інші аспекти.

Історичний екскурс у минуле дає можливість дослідити еволюцію теорій інтеграції, їх переплітіння та відособлення. Теоретичні основи аналізу міжнародних інтеграційних процесів були закладені в роботах де Бірса (1941), Вінера та Байє (1941), які сформулювали теорію митних союзів. Найбільш повне її обґрунтування зробив Вінер у праці «Питання митного союзу» [9, с. 44-50].

Поняття «інтеграція» не має чіткої дефініції в науковій літературі, оскільки не можливо зустріти навіть двох однакових його визначень. Така ситуація пояснюється наявністю безлічі моделей, типів інтеграційних процесів, які розрізняють за цілями та функціями; відмінністю національних інтересів, які переслідують окремі держави або групи держав в процесі впровадження інтеграції до певного об'єднання.

Існує декілька визначень інтеграції, що сформулювали різні наукові школи сучасної економічної думки, а саме: ринкова, ринково-інституційна, структурна (структуралістська).

Перші теоретичні пояснення інтеграції були запропоновані меркантилістами (У. Стаффорд, Т. Мен, А. Монкретьєр). Розроблена представниками цієї школи концепція міжнародної торгівлі передбачала абсолютизацію інтересів окремих країн. Меркантилісти стверджували, що необхідно в господарському житті, країна повинна прагнути виробляти самостійно. Проблему інтеграції вони розглядали як елемент вчення про ефективність зовнішньої торгівлі.

Класики економічної теорії (Сміт, Рікардо, Мілль) були прихильниками вільної торгівлі (фрітредери). У їх підході до зовнішньої торгівлі лежав класичний принцип вигоди країни від спеціалізації виробництва й обміну товарами на міжнародного розподілу праці. Цей підхід і лежить в основі теорії міжнародної економічної інтеграції. Ринкова школа виходить із відомого постулату про те, що ринок є найкращим регулятором економіки, який не можна замінити ніякими штучними механізмами з боку держави.

Продаж товарів без обмежень, або вільна зовнішня торгівля, як головний принцип міжнародних економічних відносин був уперше сформульований А. Смітом. Відстоюючи позицію вільного переміщення товарних потоків на світовому ринку, він виступав проти торговельних обмежень і заборони вивозу грошей за межі держави, що було пов'язано з політикою активних платіжного балансу, яку проводили у той час уряди багатьох європейських країн. Тобто він доводить необхідність національної торговельної політики, заснованої на розвитку експорту спеціалізованої вітчизняної продукції.

Величезною заслугою А. Сміта є висунута теорія абсолютних переваг; доповнена і розвинута Д. Рікардо і Дж. Міллем, вона становить наукову першооснову світової торгівлі. За А. Смітом, розвиток міжнародної спеціалізації здійснюється внаслідок використання абсолютних переваг від виробництва певного товару, що виникають за умови, коли витрати на його виготовлення в одній країні нижчі, ніж в іншій. Торговельні партнери, що мають такі прерогативи, одержують пряму вигоду від результату економії на витратах праці. Процедура товарного обміну має бути побудована на взаємному зарахуванні зобов'язань шляхом порівняння величин абсолютної економії витрат на виробництво експортної продукції [8, с. 273].

Теоретичне обґрунтування механізму зовнішньоторговельного обміну на основі концепції порівняльних переваг було вперше закладено Д. Рікардо. Аналізуючи торгівлю між європейськими країнами, він спостерігає нові тенденції, пов'язані з розвитком міжнародного поділу праці. З погляду А. Сміта, для двох країн, що мають найменші витрати на виробництво тієї ж самої продукції, доцільність диференціації національних господарств на її виготовлення і в наступному обміні безсумнівна. Однак із позицій теорії абсолютних переваг не можна зрозуміти, чому окремі країни, що мають значний економічний пріоритет у виробництві деяких видів вітчизняної продукції, усе-таки завозять їхні аналоги з-за кордону. Д. Рікардо вперше правильно визначає причину цього парадоксу на основі відносних переваг, що виникають у результаті більш низького співвідношення трудових витрат на виготовлення товарів на внутрішньому ринку однієї держави порівняно з іншою [6, с. 86-99].

На ранніх етапах дослідження інтеграційних процесів міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торгівельною та платіжною лібералізацією. Відомий французький економіст М. Алле писав, що «багатосторонньо прийнятні правила для тісної економічної інтеграції між демократичними суспільствами є правило вільного ринку» [1, с. 8]. Німецький автор В. Рьопке вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, яке склалося після 1914 року, коли було зруйновано інтеграцію національних економік [3, с. 500].

Таким чином, суть концепції ринкової школи полягає в тому, що в інтегрованому господарському просторі повинні виконуватись такі самі умови для руху факторів виробництва, як і в національній ринковій системі. В єдиному господарському просторі декількох країн забезпечується конкуренція й повна свобода для дії ринкових сил. Міжнародна економічна інтеграція в такому разі вважається тим глибшою, чим вільнішою є дія ринкових сил та чим меншим є регулюючий вплив держави.

Напрямок сучасного неолібералізму дістав назву ринково-інституційного. Його прихильники намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції, вважаючи, що інтеграція є втіленням певної єдності економічних і політико-правових аспектів. На відміну від представників ринкової школи інституціоналісти визнають, що національні господарства неможливо інтегрувати лише ринковими методами.

Б. Балаша вбачає початок інтеграції в акціях урядів, які усувають дискримінацію. Він пропонує розрізнити інтеграцію між звичайне співробітництво. «Ця відмінність, – пише він, – є не якісною, а кількісною. В той час, як співробітництво включає умови, що мають за мету зменшення дискримінації, процес економічної інтеграції полягає в засобах, які тягнуть за собою пригнічення тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торгівлю політику стосуються галузі співробітництва, тоді як усунення існуючих бар'єрів – інтеграції» [1, с. 124].

Таким чином, ринково-інституційна школа акцентує на заходах, спроможних усунути дискримінацію у взаємних співробітництві, відновити провідну роль ринкового механізму регулювання економічних процесів, мінімізувати державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції.

Заслужують на увагу погляди представників структурної школи, які суттєво відрізняються один від одного. Однак є в них те, що їх об'єднує: по-перше, надто критична позиція відносно традиційної теорії міжнародної торгівлі й, по-друге, прагнення виявити структурний аспект інтеграційного процесу. Для них справжня інтеграція – це дещо більше, ніж просто об'єднання декількох національних господарств. Вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною складовою невідворотного процесу зміни їх структури.

Головною проблемою міжнародної економічної інтеграції, на думку представників структурної школи, є визначення оптимального співвідношення національних програм господарської політики із забезпеченням вигод від міжнародного співробітництва. На відміну від ринкових позицій, акцент робиться на позитивній інтеграції, тобто на узгодженні тих чи інших галузей економічної та соціальної політики між урядами країн, що беруть участь в об'єднанні. «Під інтеграцією, – пише Стріттен, – слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фіскальну політику, а також спільну антимонопольну політику» [4, с. 16-17].

Представники цього напрямку (Г. Мюрдаль, А. Маршалл, Ф. Пероу) розглядають економічну інтеграцію країн як глибинний процес структурних перетворень в їх економіці, завдяки чому мають виникнути оптимально збалансовані територіально-економічному, соціальному сенсі господарства. Отже, йдеться про своєрідну зміну системи: інтегрувані

повинно означати не просто суму національних економік, а якусь нову якість, більш досконалий господарський організм. Наприклад, А. Маршалл, розвиваючи думку про справжню інтеграцію, наголошує, що вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, і пов'язана зі змінами в їхній структурі.

Отже, представники структурної школи в економічній інтеграції вбачають процес структурних змін у країнах, інтегруються, та створення якісного об'єднання декількох національних господарств.

Становлення сучасної теорії економічної інтеграції пов'язано з розробками Б.Баласса (визначення основних етапів розвитку економічної інтеграції), Дж.Вайнера та Д.Міда (теорія митних союзів), Р.Мандела (теорія оптимальних валютних зони) тощо.

Пропозиція Б. Баласса розглядати інтеграцію як процес, що передбачає заходи, які поступово знищують дискримінації між господарюючими одиницями, що мають різну державну приналежність наразі є актуальною. Він систематизував основні етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повна економічна інтеграція [1, с. 125].

У своїх працях Б. Баласса розглядає інтеграцію як процес і стан економіки. У її основі лежать заходи щодо усунення дискримінації між суб'єктами господарювання, що належить різним національним державам. Він пропонує розрізнити співробітництво й інтеграцію, оскільки процес співробітництва може передбачати певні дії щодо зменшення різного роду дискримінації, то процес інтеграції – їх усунення.

Отже, інтеграція – це об'єктивний процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національних господарств, які близькі за рівнем економічного розвитку, мають спільні кордони і розташовані в одному регіоні. У цьому розумінні може йтися про інтеграцію як регіоналізацію.

Російські економісти розглядають інтеграцію “як явище регіонального характеру” [7, с. 96]. На цьому аспекті інтеграції наголошує Н.А. Семенов: “...є усупільненням виробництва на міжнародному рівні через свідоме регулювання урядами країн, що беруть участь у ній, взаємного поділу праці і міжнародної економічної кооперації” і далі “регіональна інтеграція й регіональна інтеграція виробництва у своєму розвитку проходять певні ступені – від зони вільної торгівлі до повної інтеграції”.

Залучення країн у зовнішньоекономічні відносини відбувається шляхом приєднання їх до регіонального об'єднання. Саме такий підхід до дослідження інтеграції відтворює розроблена професором Паризького університету А. Маршаллом концепція “континентальної інтеграції” [2, с. 192]. Доказом її об'єктивності на його погляд є послідовне розширення, протягом всієї історії людства, людської співпраці, що ґрунтується на всьому цілому комплексі відносин – економічних, політичних, ідеологічних, культурних тощо.

Екстраполяція цієї закономірності нашою Маршала на думку, що розширення людської співпраці не може зупинитися при досягненні нею національного рівня. Вона переростає національні кордони, виявляється у тенденції згуртованості держав у великий організм. Інтеграція національна, міждержавна характеризується встановленням людської співпраці на глобальному, міждержавному рівні. Між національною та інтернаціональною інтеграцією існує проміжна форма інтеграції континентальна, якої легше досягти, оскільки у середині континенту спостерігається більша однорідність географічного, економічного, політичного, етнічного характеру, яка виражається у більшій згуртованості і співпраці [2, с. 192].

Аналізуючи природу й закономірності міжнародної економічної інтеграції країн російський дослідник Ю.Шишкін визначає, що в її основі знаходиться рівень економічного й технічного розвитку держав, їх економічна взаємозалежність [10, с. 355-366]. Реальна інтеграція групи країн відбувається лише за умов, коли країни досягають відповідного рівня інтеграційної зрілості, якому притаманні високий рівень обробної промисловості, який забезпечує диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків країни, високо розвинута фінансова інфраструктура тощо. Саме тому найбільші можливості до реального інтегрування притаманні саме високо розвинутим країнам.

Підсумовуючи наслідки розвитку міжнародної економічної інтеграції можна визначити її два основних процеси. Економічна інтеграція призводить до лібералізації економічних відносин між країнами, які входять до інтеграційного об'єднання. Це забезпечується за рахунок поступового виключення різноманітних торговельно-економічних обмежень, які існували між країнами у доінтеграційний період. Однак, оскільки ці обмеження зберігаються по відношенню для інших країн, які не входять до інтеграційного об'єднання, то можна зробити висновок про те, що регіональна економічна інтеграція може призвести до розвитку дискримінації в торгівлі з цими країнами.

Використання міждержавної торгівлі в процесі зближення ринків країн інтеграційного об'єднання породжує новий тип торговельних відносин, які стають невід'ємною складовою виробничого процесу в масштабах регіону, як наслідок, формується регіональна система господарювання. Це стає підґрунтям для посилення міжнародних позицій країн, що об'єдналися, а в межах угруповань – до перерозподілу ринків, підпорядкування менш розвинених національних економічних структур бі...

розвиненим, проведення єдиної протекціоністської політики щодо третіх країн, збільшення обсягів виробництва, швидкого розвитку спеціалізації, посилення економічної взаємозалежності країн, взаємопроникнення їх господарських структур. Розвиток таких взаємовідносин не є новим, але на сучасному етапі відкритість країни спрямована не лише в середину об'єднання, а й на сусідні країни.

Усвідомлюючи різноманітність концепцій економічної сутності міжнародної інтеграції, слід зазначити, що важливим імпульсом щодо її практичної реалізації є бажання країн мати більш високий рівень економічного розвитку, більш тісне співробітництво і взаємопроникнення національних господарств. Кожна держава має право вибору певної форми інформаційних механізмів взаємодії їх економік при створенні торгових союзів.

В подальшому і на сьогодні проблематика міжнародної економічної інтеграції є пріоритетною в дослідженні світової економіки, особливо в контексті глобалізаційних тенденцій.

ВИСНОВКИ. Аналізуючи різні теорії виникнення та розвитку міжнародної економічної інтеграції в умовах торгівельно-економічних відносин, можна зробити висновок про те, що єдиної теорії інтеграції не існує. Кожна країна має можливість обирати свій шлях до міжнародної торговельно-економічної інтеграції, шукаючи конкретні переваги.

Внутрішня логіка розвитку економічного інтеграційного механізму відображає еволюційний процес становлення ринку, який починається з простих форм усунення перешкод та бар'єрів для розвитку міжнародних торгових відносин, який веде до зростання наднаціонального регулювання господарського та соціального життя в межах інтеграції.

З огляду на це вигоди, які отримує національна економіка від участі в інтеграційних процесах, а також втрати, яких вона може зазнати, слід враховувати, розробляючи та реалізуючи зовнішньоекономічну політику країни.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Balassa B. *The theory of Economic Integration*. Homewood, 1961. – 304 p.
2. Marshall A. *The Limits of Foreign Policy*. New York, 1954. – 240 p.
3. Ropke W. *Integration and Desintegration*. Frankfurt, 1957. – 500 p.
4. Streeten P. *Economic Integration*. Leyden, 1964. – p. 16–17.
5. Viner J. *The Customs Union Issue*. New York, 1950. – p. 44-50.
6. Киреев А. П. *Международная экономика: учебное пособие*. – Москва, 1998. – 416 с.
7. Семенов Н.А. *Международные экономические отношения: курс лекций*. – М.: Гардорики, 1998. – 336 с.
8. Смагач О. Концепції вільної торгівлі та їх сучасна інтерпретація // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2003.– Випуск 42 (Ч. 1).– с. 273–280.
9. Шишков Ю.В. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимодополнение // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2008. – №8. – с.3-20.
10. Шишков Ю.В. *Интеграционные процессы на пороге XXI века: почему не интегрируются страны СНГ/ Ю.Шишков*. М.: III тысячелетие, 2001. – 478с.

REFERENCES.

1. Balassa, B. (1994), *The theory of Economic Integration*, Homewood, USA.
2. Marshall, A. (1954), *The Limits of Foreign Policy*, New York, USA.
3. Ropke, W. (1957), *Integration and Desintegration*, Frankfurt, Hermaniaia.
4. Streeten, P. (1964), *Economic Integration*, Leyden, Niderlandy.
5. Viner, J. (1950), *The Customs Union Issue*, New York, USA.
6. Kyreev, A.P. (1998), *Mezhdunarodnaia ekonomyka* [International economic], Moskva, Rossia.
7. Semenov, N.A. (1998), *Mezhdunarodnyye ekonomycheskye otnoshenyia* [International economic relations], Moskva, Rossia.
8. Smahach, O. (2003), “The conceptions of free trade and their modern interpretation”, *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 42.
9. Shyshkov, Yu.V. (2008), “Regionalization and globalization of the world economy: alternative or complimentary”, vol. 8.
10. Shyshkov, Yu.V. (2001), “Integration processes on the verge of the XXI century: why the the CIS countries are integrating”.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2011

